

Kantova politička i pravna filozofija

Izlaganje sa znanstvenog skupa
123

O slobodi

BRANKO DESPOT*

Sažetak

Autor polazi od teze da je sloboda ono što omogućuje filozofiju u njezinoj biti. U skladu s Kantom vidi on u slobodi iskon čistoće čistoga uma. U slobodi kao samoproizvedenom pojmu čisti um ima svoj realitet. Autor nadalje razmatra negativni i pozitivni pojam slobode, te analizira praktični pojam slobode čija načela mogu osigurati mir u svijetu.

Kako sa slobodom stvar zapravo stoji, neizbježno je, temeljno i u sebi sva ostala pitanja sabiruće pitanje filozofiranja onda, ako filozofija, ne htijući da bude tek puko ime za tradirane načine odnošenja spram onoga bitnog u svemu što bi da bude, kao filozofija, hoće sebe sebi samoj iznijeti na vidjelo u onome što ona po svome iznimnome pozivu ima biti. "Stara grčka filozofija" — kaže Kant otpočinjući predgovor spisu *Polaganje temelja za metafiziku čudoređa* (1785.) — "rašćlanjivala se u tri znanosti: fiziku, etiku i logiku. Ova raščlamba potpunoma je primjerena prirodi stvari i na njoj se nema ništa za popraviti, osim možda samo pridodati načelo iste, da bi se na takav način dijelom osigurala njezina potpunost, a dijelom mogle pravilno odrediti nužne podrašćlambe." Ovo načelo, koje prethodeći vlada svime što jest (ono fizičko), što treba da bude (ono etičko) i što se može misliti (ono logičko), koliko se iz sve tri *Kritike* može izvidjeti, jest sloboda kao iskon čistoće čistoga uma.

Kritika čistoga uma, lučeci čisti razum i čiste zorove kao konačni um iskusivoga bitka od onoga neiskusivog, otkriva s onu stranu mogućeg iskustva da sloboda kao ideja, tj. kao samoproizvedeni pojam čistoga uma nije nemoguća. Ideja slobode kao negativni pojam hoće reći: neovisnost o kauzalitetu prirode, a pozitivno znači inteligibilni kauzalitet, tj. takvo uzrokovanje u kojemu ono uzrokujuće uzrokuje sebe sama kao uzrok.

To pak što nije nemoguće, kauzalitet slobode naime, ili sloboda u transcendentnom smislu, to se u svojoj mogućnosti i zbiljnosti, ili u svome

**Branko Despot*, redovni profesor na Odsjeku za filozofiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu na predmetu Povijest filozofije.

objektivnome realitetu, dokazuje u kritici praktičkoga uma. Čisti praktički um je takva moćnost (Vermögen), koja sama sebi može dati svoj zakon (esencija) i koja sebe samu može podvrgnuti svome zakonu (egzistencija). Utoliko je to istinsko sebstvo (das eigentliche Selbst), koje nema izvan sebe svoje zakonodavstvo (heteronomia), nego može biti svoje vlastito, sobom samim određeno djelovanje ili volja, koja neće ništa tuđe, nego hoće sebe samu kao sebstvo svoga vlastitoga zakona (autonomia). Ova volja nije ni slobodna ni neslobodna, nego je volja slobode, te je njezin pravi, ne više kritički, nego kritikom omogućeni, upravo metafizički (sistemski, znanstveni, pojmovno apriorni) karakter — kako Kant kaže u *Metafiziци čudoređa* — eleutheronomia (Metafizičke početne osnove nauka krijeposti, Predgovor), zakonodavstvo slobode.

Istinska praksa je praksa slobode. U razlici spram puko tehnički-praktičkog, tj. prakse koja svoju svrhu ima izvan sebe same i dobiva je od drugoga, to je praksa onoga što svrha po sebi jest, moralne osobnosti (die moralische Persönlichkeit), koja *jest* sloboda (*Metafizika čudoređa*, Uvod, IV. Predpojmovi za metafiziku čudoređa /philosophia practica universalis/). Takva, sebezakonjujuća i sebe sebi podvrgavajuća sloboda jest princip djelovanja svakoga umskog bića uopće, a u čovjeku, kao umskom prirodnom biću, načelo morala, prava, državnosti i građanskoga stanja, pravih međudržavnih odnosa i svjetskoga građanstva. Kao praktička sloboda, ona je ono dobro i pravo po sebi, te ono što čini ne čini ni zbog ni radi drugoga (Bog, nagrada, sreća, spas duše, vječno blaženstvo, itd.), nego sebe radi, to će reći radi kauzaliteta dužnosti.

Praktički um i praktički pojam slobode omogućuju i mir kao stanje svijeta. Mir nije prirodno stanje (bellum omnium). Mir se mora zasnovati (muß *gestiftet* werden, *Prema vječnome miru*, Drugi odsjek, početak). Temelj istinskoga mira je osamozakonjena sloboda koja sebe mora moći realizirati kroz pojedinca, narod, društvo i državu, savez država i kao svijet. Prividan mir ili puko primirje zapravo je “mirovanje oružja” (Waffenstillstand) ili prirodno stanje koje sebe prikriva prividom čudoređa (morala i prava). Ono što Kant empirijski nije poznao, fenomeni “svjetskoga rata” i “hladnoga rata”, nisu drugo do divlja (wilde), luda (tolle), bezakona (gesetzlose Freiheit) sloboda ili prirodno stanje u kojemu je čovjek bez umnosti, kao puko tehnički-praktičko biće, samo nominalno čovjek, a država bez prava (bezumno, razumsko zakonodavstvo) svoj vlastiti privid. “Hiperfizički temelj” istinskoga mira i pravog čovještva jest filozofija umske slobode, koju, kako Kant kaže u *Najavi skorog dovršenja jednoga traktata k vječnome miru u filozofiji* (1796.), “učiniti sebi načelom *jest po sebi dužnost*”.

Rečeno hoće biti tek podsjetnik na sustavno mjesto s kojega je sloboda progovorila kroz Kanta. U pitanja radikalnog zla, koje nije tek *privatio boni*, nego je moć slobode te otvara horizont religioziteta slobode, i dalje, u pitanja produktivne slobode u istinskoj umjetnosti i svrhovitoj produkciji prirode, mi danas u razgovoru o Kantovoj etici i politici vjerojatno

nećemo ulaziti. Ipak, podsjetimo i na to, da je ta praktička filozofija koja progovara kroz Kanta, s jedne strane, pravi kriterij za prosudbu onoga istinskog i onoga pravog u razlici spram prividnog, lažnog i patvorenog u onome što se emfatički naziva zbivanjima i događajima u plićacima današnjega svijeta; no s druge strane, filozofijski gledano — a to je za filozofirajuću potragu filozofije za sobom samom i jedino što je od pravoga interesa — povratno baca svjetlost na puninu i dubinu problematike slobode kao načela sustava onoga mislivog, onoga što jest i onoga što treba da bude. No ne iziskuje li sloboda kao takva za sebe više od kritike i transcendentalne filozofije, ne iziskuje li ona možda nešto što bi se moglo nazvati eleuthero-logikom mišljenja, i je li filozofija uopće, po svojoj ideji, slobodi dorasla — pitanja su do kojih nas upravo *Kritika praktičkoga uma* i *Metafizika čudoređa* — a ne manje i spis *Prema vječnome miru* sa svojim skrivenim pitanjem: što rat istinski jest? — u njihovoj čistoći i radikalnosti dovode. Ne treba zaboraviti, u Predgovoru *Kritici praktičkoga uma* Kant sam kaže: “Pojam slobode, ako je njegov realitet dokazan jednim apodiktičkim zakonom praktičkoga uma, sačinjava sad zaključni kamen — Schlußstein, kamen u tjemenu unakrsno rebrenoga svoda — čitave zgrade sustava čistoga, čak i spekulativnog uma, i svi ostali pojmovi (pojmovi Boga i besmrtnosti), koji, kao zgojne ideje, u ovome umu ostaju bez oslonca, priključuju se sad njemu, i dobivaju s njime i kroz njega opstoj i objektivni realitet, tj. *moćnost* istih biva time dokazana da sloboda zbiljski jest; jer ova ideja objavljuje sebe kroz moralni zakon”.

Branko Despot

ABOUT FREEDOM

Summary

The author claims that freedom is what makes philosophy possible in its essence. Alongside with Kant, the author sees in freedom the spring of the purity of pure reason. In freedom, as a self-constructed concept, pure reason has its substance. The author goes on to delve into the negative and the positive concept of freedom and to analyze the practical notion of freedom whose principles might secure world peace.